

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

А. Bliznyuk,
Ph.D., Ph.D. student of the Interregional Academy of Personnel Management

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR RECREATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

Проаналізовано питання фінансового, матеріально-технічного та нормативно-правового забезпечення функціонування та розвитку системи управління рекреаційною сферою. Виокремлено проблеми, які перешкоджають належному розвитку рекреаційної сфери. Встановлено, що нині існують всі необхідні передумови для розвитку рекреаційної сфери в Україні, на яку впливають як позитивні, так і негативні фактори, пов'язані з політичною, законодавчо-правовою та соціально-економічною ситуацією в країні та світі. Українська держава, визнаючи рекреаційну діяльність як одну з пріоритетних галузей національної економіки, здійснює її регулювання відповідно до таких принципів: сприяння рекреаційній діяльності й створення сприятливих умов для її розвитку; визначення і підтримка пріоритетних напрямів рекреаційної діяльності; формування уявлення про Україну як про країну, сприятливу для рекреації.

Доведено, що рекреаційна галузь України розвивається без урахування особливостей її функціонування, глибокого проникнення в суть проблем та за відсутності цілеспрямованої, комплексної рекреаційної політики держави й відпрацьованих механізмів управління. Диспропорції у розвитку регіональних рекреаційних комплексів продовжують залишатися значними, а навіть поглиблюються, що обумовлюється як активізацією конкуренції на внутрішньому ринку рекреаційних послуг, так і відсутністю дієвих стратегій розвитку регіональних рекреаційних послуг.

Стримуючими факторами стосовно розвитку рекреаційної сфери визначено недосконалість та неузгодженість нормативно-правової бази міжрегіонального та прикордонного співробітництва; обмеженість доступу українських рекреаційних підприємств до коштів програми сприяння прикордонного співробітництва ЄС, складність координування та контролювання інвестиційних потоків.

Обґрунтовано шляхи перспективного розвитку рекреаційної галузі в сучасній Україні, зокрема: визначення пріоритетних рекреаційних регіонів і продуктів; формування стратегії просування рекреаційних регіонів та її реалізацію через організацію продажу рекреаційних послуг за кордоном вітчизняними туристично-рекреаційними представництвами, спільну участь рекреаційних фірм регіонів у міжнародних рекреаційних виставках, розробку регіональних рекреаційних інтернет-порталів, забезпечення рекламно-інформаційної діяльності зі створення позитивного іміджу України як рекреаційного центру.

The questions of financial, logistical and normative-legal maintenance of functioning and development of the management system of the recreational sphere are analyzed. The problems that impede the proper development of the recreational sphere are highlighted. It is established that now all the necessary preconditions for the development of the recreational sphere in Ukraine, influenced by both positive and negative factors related to the political, legislative, legal and socio-economic

situation in the country and in the world, are present. Recognizing the recreational activity as one of the priority sectors of the national economy, the Ukrainian state carries out its regulation in accordance with the following principles: promotion of recreational activity and creation of favorable conditions for its development; definition and support of priority directions of recreational activity; forming an idea of Ukraine as a country favorable to recreation.

It is proved that the recreational industry of Ukraine develops without taking into account the peculiarities of its functioning, deep penetration into the essence of the problems, and in the absence of a purposeful, complex recreational policy of the state and of spent management mechanisms. Disproportions in the development of regional recreational complexes continue to be significant, and even deepen, which is conditioned both by the intensification of competition in the domestic market of recreational services, and the lack of effective strategies for the development of regional recreational services.

Constraining factors regarding the development of the recreational sphere identified imperfection and inconsistency of the regulatory framework of interregional and border cooperation; the limited access of Ukrainian recreational enterprises to the funds of the EU frontier co-operation program, the complexity of coordinating and controlling investment flows.

The ways of perspective development of recreation industry in modern Ukraine are substantiated, in particular: identification of priority recreational regions and products; the formation of a strategy for promoting recreational regions and its implementation through the organization of sales of recreational services abroad by domestic tourist and recreational agencies, the joint participation of recreational firms of regions in international recreational exhibitions, the development of regional recreational internet portals, provision of advertising and information activities to create a positive image of Ukraine as a recreational the center.

Ключові слова: рекреація, рекреаційна сфера, рекреаційна система, рекреаційний комплекс, ринок рекреаційних послуг, рекреаційна інфраструктура, державне регулювання, механізми державного регулювання.

Key words: recreation, recreation sphere, recreation system, recreational complex, market of recreational services, recreational infrastructure, state regulation, mechanisms of state regulation.

ВСТУП

Економічні перетворення, котрі проводяться сьогодні в Україні, вимагають ефективнішого використання інноваційного фактора у розв'язанні багатьох проблем сучасного соціально-економічного розвитку країни. Ключовою серед них є охорона здоров'я людей, збільшення тривалості їх активного періоду життя. До основних шляхів розв'язання цієї проблеми варто, безумовно, віднести докорінне поліпшення організації та управління процесами охорони здоров'я, зокрема підсилення профілактичної зорієнтованості. Особлива роль тут належить інноваційному розвитку рекреаційного комплексу, що виявляється в багатогалузевому характері і тісній факторній взаємозалежності з іншими підсистемами національної економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Після проголошення незалежності в Україні розпочалося оновлення усіх сфер суспільного життя. Незважаючи на складні економічні й соціальні умови, в яких Україна перебувала тривалий час, продовжується фор-

мування організаційних і правових засад ринкової економіки одночасно з реформуванням відносин у сфері державного управління. Рекреаційна сфера традиційно є складовою частиною національної та регіональної економіки і одним з найважливіших об'єктів державного регулювання. Відтак питання фінансового, матеріально-технічного та нормативно-правового забезпечення функціонування та розвитку системи управління рекреаційною сферою, що виникли в період становлення Української держави, потребують подальшого теоретико-методологічного осмислення й наукового обґрунтування.

РЕЗУЛЬТАТИ

Нині формування та розвиток ринку рекреаційних послуг здійснюється шляхом державного та регіонального регулювання. Основними елементами державного регулювання ринку рекреаційних послуг є правове та адміністративне регулювання через законодавчі та нормативні акти, стандарти, ліцензії, галузеві норми та нормативи, орієнтовані на параметри світового ринку

рекреаційних послуг; державне програмування та планування; фінансово-податкове, грошово-кредитне регулювання, регулювання цін і тарифів, інвестиційна політика, соціальна, екологічна, антимонопольна політика.

На сьогодні органи державної влади вживають певних заходів щодо підвищення авторитету України на міжнародній арені, формування позитивного іміджу України та просування національного рекреаційного продукту на міжнародному та внутрішньому ринках.

Важливим кроком у підвищенні ефективності державного управління рекреаційною сферою було затвердження постановою Кабінету Міністрів України Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на період до 2011 р., пріоритетним завданням якої визначалось популяризація України на міжнародному рівні як країни, що володіє значним рекреаційним потенціалом та є привабливою для міжнародної рекреації [5].

Для визначення конкретного механізму регулювання розвитку рекреаційної сфери окреслимо основні особливості її функціонування на регіональному рівні. По-перше, особливістю рекреаційної сфери є високий рівень глобалізації рекреаційного ринку, що значною мірою формує залежність розвитку національного та регіональних рекреаційних ринків від загальносвітових тенденцій. Проте навіть у межах конкретної території може створюватися широкий асортимент рекреаційних продуктів, кожен з яких буде орієнтований на свою цільову аудиторію споживачів. По-друге, в рамках глобальної індустрії рекреації рекреаційні продукти створюються в своїй більшості та прив'язуються до конкретної території, де вони реалізуються, шляхом поєднання різноманітних товарів і послуг, що надаються клієнтам. Тому рекреаційну галузь важко окреслити як відокремлену галузь економіки. Скоріше цей вид діяльності заснований на інтегрованому використанні потенціалу території та факторів виробництва різних галузей, створюючи на основі поєднання товарів, послуг і вражень привабливий продукт. Ця особливість рекреаційної сфери зумовлює складність управління її розвитком, оскільки потребує узгодження діяльності підприємств різних галузей. По-третє, нерівномірність потреб у капітальних вкладеннях та інвестиціях [1]. Одні види рекреації вимагають затратної і високоорганізованої рекреаційної інфраструктури, високого рівня якості послуг, інші можуть розвиватися в умовах практично повної їх відсутності. Але і в одному, і в іншому випадках рекреація розглядаються як сфера економічної діяльності, здатна дати стимул у розвитку економіки регіону та створити необхідні умови росту.

Перспективним напрямом, який з часом повинен домінувати, є саморозвиток і саморегулювання підприємницьких структур котрі покликані реалізувати основні цілі рекреаційного підприємства, а саме — забезпечення прибуткової діяльності, самофінансування виробництва і реалізації високоякісних послуг [3].

Аналізуючи перспективи розвитку рекреаційної індустрії в Україні, передусім слід зауважити, що сучасна рекреаційна сфера — це та сфера економіки й життєдіяльності суспільства в цілому, яка певною мірою інтегрує практично всі галузі. Саме це й визначає одне з перших місць, яке посідає рекреація у світовій економіці

[2]. Цей чинник має стати головним у формуванні нового державного підходу до рекреаційної сфери як тієї галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни в цілому, стимулювати низку важливих галузей економіки, сприяти зміцненню нового позитивного іміджу України на світовій арені.

Нині існують всі необхідні передумови для розвитку рекреаційної сфери в Україні, на яку впливають як позитивні, так і негативні фактори, пов'язані з політичною, законодавчо-правовою та соціально-економічною ситуацією в країні та світі. Українська держава, визнаючи рекреаційну діяльність як одну з пріоритетних галузей національної економіки, здійснює її регулювання відповідно до таких принципів: сприяння рекреаційній діяльності й створення сприятливих умов для її розвитку; визначення і підтримка пріоритетних напрямів рекреаційної діяльності; формування уявлення про Україну як про країну, сприятливу для рекреації.

Ринкові економічні відносини в Україні зумовили корінні зміни в підході до діяльності в рекреаційній індустрії. Якщо раніше рекреаційні комплекси були орієнтовані на масове оздоровлення населення, то зараз основний напрям в їх діяльності — ефективність оздоровчого процесу, базується на нових методиках лікування, реабілітації, оздоровленні, впровадженні новітніх технологій діагностики і лікування і використання нетрадиційних методів [4].

Разом з тим, маючи потужний рекреаційний потенціал, рекреаційна галузь України розвивається без урахування особливостей її функціонування, глибокого проникнення в суть проблем та за відсутності цілеспрямованої, комплексної рекреаційної політики держави й відпрацьованих механізмів управління. Диспропорції у розвитку регіональних рекреаційних комплексів продовжують залишатися значними, а навіть поглиблюються, що обумовлюється як активізацією конкуренції на внутрішньому ринку рекреаційних послуг, так і відсутністю дієвих стратегій розвитку регіональних рекреаційних послуг.

Негативні впливи на рекреаційну галузь зумовлені надзвичайною чутливістю рекреаційної сфери до факторів зовнішнього (мезо — (прямої взаємодії) та макрооточення (непрямої взаємодії)) середовища, які, в свою чергу характеризуються низкою показників, що відіграють роль бази для формування стратегічних напрямів реалізації функцій державного управління [2]. Екзогенними факторами мезооточення виступають: суб'єкти рекреаційної діяльності; посередники на ринку рекреаційних послуг; споживачі рекреаційних послуг; органи державної влади; громадські організації; наукові організації; освітні заклади. До екзогенних факторів макрооточення належать природні, соціально-економічні, демографічні, соціокультурні, політико-правові, екологічні, науково-технічні та міжнародні чинники [3].

Відтак існуючий механізм державного управління рекреаційною сферою неспроможний забезпечити вирішення основних проблем її розвитку, зокрема: неповне охоплення потенційних споживачів організованими видами рекреації, що призводить до недоотримання доходів рекреаційними підприємствами та розпорошен-

ня суттєвих обсягів коштів у стихійності неорганізованої рекреації; тенденція до переважання пропозиції послуг виїзної рекреації, що призводить до вивезення із країни коштів, які можуть бути використані для стимулювання розвитку національної економіки; необґрунтована нерівномірність рівня розвитку рекреаційної галузі за регіонами, яка не сприяє реалізації її потенціалу в забезпеченні територіального розвитку; сезонний характер рекреації, який стримує розвиток даної галузі та створює додаткові незручності для рекреантів; неповне використання наявних матеріальних ресурсів та рекреаційних дестинацій; недостатньо широкий асортимент рекреаційних послуг, що не дозволяє в повній мірі врахувати потреби і запити рекреантів; слабкість партнерських зв'язків суб'єктів рекреаційної галузі із підприємствами інфраструктури, що на мікрорівні обмежує можливості розвитку як перших, так і других, а на макрорівні послаблює мультиплікативний ефект розвитку галузі; слабкість менеджменту рекреаційної індустрії, що не дозволяє вирішувати вище перелічені проблеми, та відсутність ефективного маркетингу для вузьких сегментів споживачів.

До того ж, стримуючими факторами стосовно розвитку рекреаційної сфери є недосконалість та неузгодженість нормативно-правової бази міжрегіонального та прикордонного співробітництва; обмеженість доступу українських рекреаційних підприємств до коштів програми сприяння прикордонного співробітництва ЄС, складність координування та контролювання інвестиційних потоків.

У цілому, до негативних тенденцій, котрі склалися в рекреаційному природокористуванні варто віднести: відсутність дієвого економічного механізму, який би націлював на ефективне, з позицій екологічно-балансового підходу, освоєння рекреаційного потенціалу; нечіткість розподілу регіональних і місцевих повноважень на територіях рекреаційного статусу, що потребує обґрунтування напрямів їх удосконалення; недостатність забезпечення реалізації стратегічно вигідних і екологічно та економічно привабливих інвестиційних проектів, які б передбачали комплексний розвиток найбільш перспективних рекреаційних територій в регіональному вимірі; слабкий еколого-економічний моніторинг наслідків як потенційної, так і існуючої господарської діяльності.

Основними причинами неефективної реалізації конкурентних переваг унікального ресурсного потенціалу України є: низька якість складових національного рекреаційного продукту (значна частина природних територій та об'єктів культурної спадщини непристосована для рекреаційних відвідувань, рекреаційна інфраструктура в цілому не відповідає якісним параметрам, а рекреаційні послуги у більшості секторів рекреаційної індустрії — вимогам щодо якості обслуговування); відсутність комплексної політики держави, не сформованість раціональних форм державного управління у рекреаційній сфері, невідповідність нормативно-правового та організаційно-фінансового забезпечення сучасним потребам населення та економіки держави, існуючим параметрам рекреаційного потоку, тенденціям розвитку рекреаційної сфери.

Водночас, на наш погляд, існує низка проблем щодо кадрового забезпечення рекреаційної сфери, пов'язані

із нестачею висококваліфікованих менеджерів у рекреаційній сфері та їх підготовкою. В Україні практично відсутня відповідна система в галузі рекреації для підготовки і перепідготовки кадрів, а також чіткі та адекватні світовим стандартам кваліфікаційні вимоги.

Доступ громадян до рекреаційних послуг обмежується у непрямий спосіб через відсутність доступного у ціновому відношенні рекреаційного продукту та переважання закладів розміщення високого класу з відповідно високими цінами або ж закладів, що можуть запропонувати дешеві послуги з розміщення, проте неприйнятної для споживача якості. Відсутня також політика практичної підтримки соціально значимих видів рекреації для вразливих верств населення: дітей, молоді та студентів, людей похилого віку і осіб з особливими потребами.

Відсутність повної, достовірної та актуальної інформації щодо рекреаційних ресурсів, конкурентних переваг вітчизняного рекреаційного потенціалу і цільових рекреаційних ринків унеможлиблює формування рекреаційного іміджу країни, якісного національного продукту та вжиття ефективних заходів з його просування. Водночас проблеми українського рекреації багата в чому пов'язані з його слабким науковим забезпеченням.

В Україні наразі залишається невизначеним центральний орган державної влади з питань рекреаційної сфери і розподіл функцій та повноважень щодо регулювання рекреаційної галузі на державному рівні, відсутні механізми державного управління в регіонах.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України не розроблено, недостатнім є державний контроль за їх раціональним використанням та охороною, дотриманням режимів зон санітарної охорони тощо. В цілому можна констатувати, що природні ресурси країни використовуються неефективно, існує загроза їх руйнування і знищення.

Ще й досі розвиток національної рекреаційної сфери опосередковано регулюється лише декількома спеціальними постановами, програмами та Законом "Про туризм". Безперечно, у законотворчій справі зроблено ще далеко не все, адже прийнятими документами визначені лише головні умови розвитку туристичної галузі, зокрема рекреаційної. В подальшому потребує всебічної розробки механізм виконання стратегічних рішень державних органів влади. Йдеться перш за все про видання на їх підставі відповідних підзаконних актів та інструкцій, які б реально сприяли зростанню соціально-економічної ефективності рекреаційної сфери в Україні та поповненню державного і місцевих бюджетів.

Водночас, незважаючи на економічну доцільність та високу потребу в розвитку рекреаційної сфери, простежується значна територіальна диференціація рівня освоєння та використання рекреаційного потенціалу. У деяких регіонах України рекреаційний потенціал недовикористовується або використовується неефективно. Така ситуація склалася в Запорізькій, Миколаївській, Одеській та Херсонській областях, де разом із високим ступенем використання сукупного природно-ресурсного потенціалу та значним рівнем освоєння оздоровчих та рекреаційних територій простежується недовикористання наявного рекреаційного потенціалу.

Необхідно відзначити існування ще однієї проблеми, яка пов'язана з державним регулюванням розвитку рекреаційної галузі, зокрема державна політика регулювання національного рекреаційного бізнесу характеризується недостатньою послідовністю, частою реструктуризацією та реорганізацією центральних і регіональних органів влади, декларативністю та необов'язковістю реалізації стратегій і програм розвитку рекреаційної сфери.

Найважливішою проблемою розвитку рекреаційної галузі України є відсутність суттєвої державної підтримки місцевих ініціатив у розвитку рекреації — неналагоджений механізм співпраці органів державної влади з громадськими, науковими та бізнес-структурами.

На сьогодні актуальним завданням у сфері розвитку рекреаційної галузі в Україні перш за все є формування програми просування українського рекреаційного продукту на міжнародний ринок, яка має включати в себе: визначення пріоритетних рекреаційних регіонів і продуктів; формування стратегії просування рекреаційних регіонів та її реалізацію через організацію продажу рекреаційних послуг за кордоном вітчизняними туристично-рекреаційними представництвами, спільну участь рекреаційних фірм регіонів у міжнародних рекреаційних виставках, розробку регіональних рекреаційних інтернет-порталів, забезпечення рекламно-інформаційної діяльності зі створення позитивного іміджу України як рекреаційного центру.

Доцільність підвищення ролі рекреаційної сфери в структурі національної й регіональної економіки зумовлює необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування рекреаційного господарства країни, створення нової організаційної структури управління сферою рекреаційного обслуговування з боку держави. Зокрема складність ситуації в цій сфері зумовлена поглибленням кризової ситуації в економіці України, переходом управління майном курортних підприємств до окремих лінійних структур із чіткою вертикальною ієрархією та активним розвитком ринку недержавних форм власності у складових сфери рекреаційного обслуговування без урахування комплексності створення такого товару, як рекреаційні послуги.

Для удосконалення рекреаційної діяльності велике значення має інформація про навколишнє середовище, яке включає демографічні, науково-технічні, політико-правові, соціально-культурні, природні та економічні фактори. До того ж усі фактори макро- та мікросередовища взаємопов'язані і взаємообумовлені. Тому всі дані повинні бути зосереджені у відповідних інформаційних центрах, об'єднаних в єдину інформаційну систему. Ця система повинна бути повна, зрозуміла у використанні та загальнодоступна.

Сьогодні мають бути вдосконалені існуючі процедури ліцензування, сертифікації і стандартизації рекреаційних послуг, оскільки вони є недостатньо прозорими й об'єктивними, характеризуються наявністю певних обмежень і умовностей та не відповідають міжнародним нормам.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз сучасних процесів у рекреаційній сфері свідчить про існування цілої низки про-

блем, що потребують своєчасного вирішення, спираючись на теоретико-методологічні дослідження, досвід і практику застосування вітчизняної й зарубіжної науки.

Ринок рекреаційних послуг економіки перехідного періоду є досить специфічним утворенням з незбалансованими попитом і пропозицією, нездоровою конкуренцією, неефективними механізмами ціноутворення, подальший розвиток якого передбачає модернізацію його функціональної структури шляхом узгодження тріади "потреба — попит — пропозиція"; забезпечення якості та різноманітності рекреаційних послуг; перегляду підходів до планування, фінансування, ціноутворення в рекреаційній сфері; трансформування системи управління на всіх його рівнях.

Проблематика державного регулювання рекреаційної галузі полягає у визначенні основних тенденцій розвитку міжнародної рекреаційної сфери та впровадженні відповідних кроків інтеграції України в міжнародний ринок рекреаційних послуг з урахуванням її реальних можливостей.

Література:

1. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія / М. Борушак. — Львів: ІРД НАН України, 2016. — 288 с.
2. Бунтова Н. Кадрове забезпечення галузі туризму з урахуванням міжнародного досвіду / Н. Бунтова // Демографія та соціальна економіка. — 2016. — № 2. — С. 136—142.
3. Вуйцик О. Механізм державного регулювання розвитку рекреаційно-туристичного комплексу України / О. Вуйцик // Сучасні проблеми економіки та управління. — Львів: Априорі, 2008. — 488 с.
4. Даций О.І. Зростання якості життя як критерій дій української влади в умовах розвитку інформаційного суспільства // Публічне урядування. — 2016. — № 4 (5) — С. 93—100.
5. Яцук Н. Механізм впровадження рекреаційної моделі регіонального розвитку / Н. Яцук // Держава та регіони. — 2017. — № 2. — С. 124—131.

References:

1. Boruschak, M. (2016), *Problemy formuvannia stratehii rozvytku turystychnykh rehioniv* [Problems of formation of the strategy of development of tourist regions], IRDNAS of Ukraine, Lviv, Ukraine.
 2. Buntova, N. (2016), "Staffing of the tourism industry in the light of international experience", *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika*, vol. 2, pp. 136—142.
 3. Vuytsik, O. (2008), *Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання rozvytku rekreatsijno-turystychnoho kompleksu Ukrainy* [The Mechanism of State Regulation of the Development of the Recreational-Tourist Complex of Ukraine], Apriori, Lviv, Ukraine.
 4. Datsii, O.I. (2016), "Growth of quality of life as a criterion for action of the Ukrainian authorities in the context of the development of an information society", *Public administration*, Vol. 4 (5) — pp. 93—100.
 5. Yatsuk, N. (2017), "Mechanism of introduction of recreational model of regional development / N. Yatsuk", *Derzhava ta rehiony*, vol. 2, pp. 124—131.
- Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.*